

edilmiştir [I-X, İstanbul 1989-1992]). 2. *el-Hıvâr fi'l-Kur'ân*. Diyalog ve cedel hakkındaki eserde özellikle müşrikler ve münkirlerle, Ehl-i kitap'la yapılan tartışmalarda tarafların psikolojik durumu ve uymaları gereken esaslar üzerinde durulmuş, konu Kur'ân-ı Kerim'deki kıssalardan hareketle işlenmeye çalışılmıştır. Muhtelif neşirleri bulunan eserin beşinci baskısı Beyrut'ta gerçekleştirilmiştir (1417/1996). 3. *Kitâbü'l-Cihâd*. İslâm davetinin mahiyeti ve metodunun, inanç hürriyetinin, cihadın farz-ı kifâye konumunda bir görev oluşunun, cihadla ve esirlerle ilgili hükümlerin, güven ve barış yanında savaşla ilgili konuların âyet ve hadislerden geniş ölçüde faydalanılarak işlendiği bir eserdir (Beyrut 1416/1996). 4. *el-Hac hareketün ve 'ibâdetün ve siyâse* (baskı yeri ve tarihi yok). 5. *Kitâbü'n-Nikâh*. Evlilik ve nikâh mevzuunun geniş biçimde ele alındığı, âlimlerin düşüncelerinin ve çeşitli tartışmalarının yer aldığı orta hacimde bir eserdir (Beyrut 1417/1996). 6. *Te'emmülâtün İslâmiyye havle'l-mer'e*. Eserde kadının kişiliği ve sosyal hayattaki etkinliği, özellikle Batı'da yaygınlaşan kadının özgürleştirilmesi, ekonomik ve sosyal hayata katılıp çalışması, iki cins arasındaki güven ve sevgi, evlilik ilişkisinin boyutları, çok evlilik ve boşanma gibi konular üzerinde durulmaktadır (Beyrut 1413/1992, T trc. Ali Kaya, *İslâmî Açından Kadın Sorunu*, İstanbul 2005). 7. *el-'Alâkâtü'l-İslâmiyye el-Mesîhiyye*. Muhammed Fazlullah'tan başka yedi müellifin İslâmiyet'in ve Hıristiyanlığın tarihte ve günümüzdeki ilişkilerine yer verilen, gelecekte bu ilişkilerin nasıl olacağı konusunda düşüncelerin ortaya konulduğu bir eserdir (Beyrut 1994). 8. *el-İslâm ve mantıku'l-kuvvve*. Güce dayanarak haklılık iddia eden düşünceye karşı yazılan eserde asıl olanın hak ve haklılık olduğu, kuvvete dayalı mantıkla hareket edilmesinin doğru sayılmayacağı hususu ahlâkî bir tarzda incelenmektedir (Beyrut 1987). 9. *Li'l-İnsân ve'l-hayât*. İslâm ve diyalog, medeniyetler mücadelesi, İslâm ve Batı, şiddet, köktencilik, hürriyet, İslâm ve sanat, kadın, tıp, Kur'ân ve hayat, imâmet, risâlet, aşk, sevgi, kader ve kazâ gibi konuların işlendiği eseri (Beyrut 1418/1997) Oktay Yılmaz *İnsan ve Hayat İçin Yeni Ufuklar* adıyla Türkçe'ye çevirmiştir (İstanbul 1998). 10. *el-Hareketü'l-İslâmiyye hümûm ve kazâyâ*. Eserde İslâm ümmetinin değişmesi, ifrat ve teftir arasındaki İslâmî değişim, İslâm devleti, İslâmcılık ve mezhepçilik, İslâm düşüncesinde azınlık ve çoğunluk kavramları üze-

rinde durulmaktadır (Beyrut 1994, T trc. Vahdettin İnce, *İslâmî Hareket: İlkeler ve Sorunlar*, İstanbul 1996).

BİBLİYOGRAFYA :

Muhammed Hüseyin Fazlullah, *İslâmî Hareket: İlkeler ve Sorunlar* (trc. Vahdettin İnce), İstanbul 1996, I, 2; a.mlf., *Gençlerin Dünyası* (trc. İlyas Aslan), İstanbul 2005, s. 4; M. Momen, *An Introduction to Shi'i Islam*, New Haven-London 1985, s. 266-268; Fouad Ajami, *The Vanished Imam: Musa al Sadr and the Shia of Lebanon*, London 1986, s. 213-218; Chibli Mallat, *Shi'i Thought from the South of Lebanon*, Oxford 1988, s. 6, 8, 15, 23, 25, 26, 35-42; Halil Ahmed Halil, *el-'Akl fi'l-İslâm*, Beyrut 1993, s. 272-280; a.mlf., *Mevsû'atü a'lâmi'l-'Arabî'l-mübdî'in fi'l-karni'l-ışrîn*, Beyrut 2001, II, 937-941; Vaddâh Şerâre, *Devletü "Hizbillâh": Lübnân mücteme'ân İslâmiyyen*, Beyrut 1996, s. 63, 71, 85, 129, 198, 245, 268, ayrıca bk. İndeks; Ahmed el-Musallî, *Mevsû'atü'l-harekâtü'l-İslâmiyye fi'l-va'ani'l-'Arabî ve İrân ve Türkiyâ*, Beyrut 2004, s. 359-361; Abdülganî İmâd, *el-Harekâtü'l-İslâmiyye fi Lübnân*, Beyrut 2006, s. 159, 168-169, 176; Seyyed Vali Reza Nasr, *The Shia Revival: How Conflicts within Islam will Shape the Future*, New York 2006, s. 181; Fuâd Sâlih es-Seyyid, *Mevsû'atü a'lâmi'l-karni'l-ışrîn fi'l-âlemeyni'l-'Arabî ve'l-İslâmî*, Beyrut 1434/2012, II, 145-146; M. Kramer, "Hizbullah in Lebanon", *The Oxford Encyclopedia of the Modern Islamic World* (ed. J. L. Esposito), Oxford 1995, II, 130-133.

MUSTAFA ÖZ

MUHAMMED KUTUB

(محمد قطب)

(1919-2014)

Mısırlı fikir adamı.

26 Nisan 1919 tarihinde Asyût vilâyeti-ne bağlı Mûşâ köyünde doğdu. Babası Kutub İbrâhim eş-Şâzelî'dir, annesi Fâtıma Osman bir ulemâ ailesine mensuptur; ün lü ilim ve fikir adamı Seyyid Kutub'un küçük kardeşidir. Muhammed Kutub, hayatı üzerinde en çok etki bırakan kişilerden birinin ağabeyi Seyyid Kutub olduğunu söylemiştir. Ağabeyi ile Kahire'ye giderek ilk ve orta öğrenimini burada yaptı. 1940'ta Mısır (Kahire) Üniversitesi İngiliz Filolojisi Bölümü'nden mezun oldu. 1941'de Yüksek Öğretmen Okulu'ndan psikoloji ve eğitim diploması aldı. Öğrenciliği sırasında edebiyata ilgi duydu ve ağabeyi vasiyetiyle başta Abbas Mahmûd el-Akkâd olmak üzere birçok edebiyatçı ve düşünürle tanıştı, Freud ve Darwin gibi Batılı yazarları okudu. Kendisi gençlik döneminde Freud hayranı olduğunu, fakat sonraları okumaları sonucu bu hayranlığının geçtiğini belirtir (*İslâm Düşüncesinde Sanat*, s. 5-6).

Muhammed Kutub öğrenimini tamamladıktan sonra dört yıl İngilizce öğretmen-

Muhammed Kutub

liği yaptı. Ardından bir süre Dârü'l-kütübî'l-Mısıriyye'de çalıştı, Maarif Bakanlığı'nda mütercimlik yapmaya başladı. Daha sonra Mısır Yüksek Öğrenim Bakanlığı bünyesindeki Kültür İşleri Bölümü'ne tayin edildi. Ardından "1000 kitap" projesinin başına geçti ve çok sayıda kitabın basılmasını sağladı. Bu dönemde Batı'da insanın kökeni ve psikolojisi hakkında Darwin ve Freud'un başını çektiği materyalist fikir akımlarını ayrıntılı biçimde inceledi, bunları eleştiren *el-İnsân beyne'l-mâddiyye ve'l-İslâm* adlı bir eser yazdı. 1940'lı yılların sonunda İhvân-ı Müslimîn hareketiyle tanışmakla birlikte Seyyid Kutub'un aksine teşkilâta girmedir. 1952 askerî darbesinin ardından ve sonrasında meydana gelen gelişmeler bütün Mısırlılar gibi Kutub kardeşler için de bir dönüm noktası oldu. Muhammed Kutub bu dönemin önemli şahitleri arasındadır. Cemal Abdünnâsir ile Seyyid Kutub arasında bazan tartışma, bazan da fikir alışverişi tarzında geçen konuşmalara muttali oldu, başlangıçta müttefik olan Hür Subaylar ile İhvân-ı Müslimîn'in daha sonra nasıl fikir ayrılığına düştüklerini yakından gördü.

Ekim 1954'te Cemal Abdünnâsir'a karşı girişilen başarısız bir suikast üzerine Seyyid Kutub dahil pek çok İhvân-ı Müslimîn mensubuyla birlikte Muhammed Kutub da tutuklandı. Kendisi sonraları Seyyid Kutub'un kardeşi olduğu için tutuklandığını ifade etmiştir. Kendisi birkaç ay içerisinde serbest kalırken ağabeyi hapiste kaldı. Bu olaylar onun fikir hayatında önemli değişikliklere yol açtı. Kendi ifadesine göre o güne kadar hayatında edebiyat ve şiir önemli bir yer işgal ederken bundan sonra İhvân-ı Müslimîn hareketine katıldı ve İslâm karşıtı faaliyetlerle mücadele etmeye karar verdi. Yaklaşık on yıllık bir süre içinde ona yakın kitap yazdı; bu kitapların birçoğu İhvân-ı Müslimîn mensuplarının el kitabı haline geldi. Hapiste bulunan Seyyid

Kutub'un gözden geçirerek yeniden kaleme almaya başladığı *Fi Zılâli'l-Ḳur'ân* adlı tefsirinin müsveddelerini yayınevi sahibi Hâc Vehbe ile birlikte neşre hazırladı. On beş yıla mahkûm olan Seyyid Kutub, Irak Devlet Başkanı Abdüsselâm Ârif'in girişimiyle Mayıs 1964'te serbest bırakıldı. Muhammed Kutub 30 Temmuz 1965'te bu defa Tanzim 1965 adlı gizli bir örgüt kurduğu suçlamasıyla tevkif edildi; ardından Seyyid Kutub, kız kardeşleri ve yeğenleri tutuklandı. Uzun süren yargılama sonucunda Seyyid Kutub üç arkadaşıyla birlikte idam cezasına mahkûm edildi ve cezası 29 Ağustos 1966'da infaz edildi. Muhammed Kutub ise 1971'e kadar hapiste kaldı (Kutub ailesi hakkında bilgi için bk. Câbir Rızk, s. 140 vd.). Muhammed Kutub, daha sonra kendisinin ve ağabeyinin tutuklanmasının asıl sebebinin *Câhiliyyetü'l-ḳarni'l-ısrîn* ve *Me'âlim fi't-târîḳ* adlı eserlerinin Batı'da radikal bulunarak eleştirilmesi olduğunu belirtip bunun da arkasında istihbarat örgütlerinin bulunabileceğini ifade etmiştir (a.g.e., s. 36).

Enver Sedat'ın serbest bıraktığı İhvân-ı Müslimîn mensuplarıyla beraber Muhammed Kutub da 17 Ekim 1971'de hapisten çıktıktan sonra Suudi Arabistan'a gitti. Mekke'de Kral Abdülâzîz Üniversitesi Şeriat Fakültesi'nde ders vermeye başladı. 1973'te evlendi. Hayatının bundan sonraki dönemini öğretim ve eser telifiyle geçirdi. 1960'ların başında kaleme aldığı *Menhecû't-terbiyyeti'l-İslâmiyye* adlı eserden dolayı 1988'de Uluslararası Kral Faysal İslâmî Araştırmalar ödülüne lâyık görüldü. Başta Arap ülkeleri olmak üzere Doğu'da ve Batı'da birçok ilmî toplantıya katıldı, çeşitli üniversitelerde misafir hoca olarak ders verdi. Suudi Arabistan'da güncel siyasetten uzak kalmakla birlikte Batılı bazı yazarlarca 1970'li yıllarda Vehhâbilik ile İhvân-ı Müslimîn ideolojisinin birleşmesi sonucu ortaya çıkan Sahvî hareketin ideolojik mimarı olarak gösterildi ve "Sahve şeyhi" diye anıldı (Lacroix, *Awakening Islam*, s. 52, 53; *Zemenü's-şahve*, s. 76). 1996'da üniversitedeki görevi sona erince kalan hayatını kitaplarını yazmakla geçirdi. 4 Nisan 2014'te Cidde'de tedavi gördüğü hastahane'de vefat etti. Mescid-i Harâm'da büyük bir kalabalığın katılımıyla kılınan cenaze namazının ardından Cennetü'l-muallâ'da defnedildi.

Görüşleri. Muhammed Kutub Ebü'l-A'lâ el-Mevdûdî, Ebü'l-Hasan en-Nedvî ve Seyyid Kutub'un ideolojilerini devam ettirmiş, fikirlerini büyük ölçüde Batı sömürgeciliğine ve bu sömürge sisteminin İslâm

coğrafyasında bıraktığı etkiye karşı tepki üzerine kurmuştur. Hemen bütün eserlerinde Batılı fikirlere karşı sempati duyduğunu, siyasî yapılarını dışarıdan gelen sistemler üzerine kurduğunu düşündüğü müslümanların eleştirisi görülür. Bunun dışında İslâm inanç esaslarının yeniden yorumlanması, Kur'an'ın anlaşılması, tarih metodolojisi, sanat, psikoloji ve eğitim gibi pek çok alanda eserler kaleme almıştır.

Muhammed Kutub, İslâm'ı "ilâhî bir hayat düzeni ve programı" olarak ele alır; bunun dışındaki her sistemi "tâgütü" diye niteler. Bu konudaki fikirlerini ilk eserlerinden *Câhiliyyetü ḳarni'l-ısrîn*'de etraflıca ele alır. Ona göre Câhiliye, sadece İslâm öncesi Arabistan halkıyla ilgili olmayıp bütün zamanlarda câhilî toplumlar ortaya çıkar; bunların ortak özelliği Allah'a kulluktan uzaklaşmaktır. Akîde ve şeriat ayrılmaz bir bütün olup aynı kaynaktan gelen tek bir amaçta birleşen iki yönlü bir hakikattir (*Câhiliyyetü'l-ḳarni'l-ısrîn*, s. 42-46). Câhiliye'nin hem bütün devirlerde ortak olan özellikleri hem de her döneme mahsus farklı görüntüleri vardır. Ona göre insanlığı Allah'tan uzaklaştıran ve kötülüklere aracı yapılan bilimsel-teknolojik ilerleme; sosyoloji, psikoloji, ekonomi gibi beşerî ilimlerde geliştirilen yeni teoriler; bilimlerdeki gelişmeler neticesinde insanoğlunun yaratıcı karşısında kibre kapılıp tanrılık taslaması; modern ilerleme-kalkınma zihniyeti ve kadının hürriyetine dair fikirler çağdaş câhiliyenin başlıca sapkınlıklarıdır. Bu yeni câhiliyede en büyük fitne ilimden ve maddî kuvvetten kaynaklanmaktadır (a.g.e., s. 46-49, 52 vd.).

Mefâhim yenbeğî en tüşahḫaḫ adlı eserinde günümüz müslümanlarının inanç ve yaşantılarını eleştirir Kutub itikad ve ibadet ayırımına şiddetle karşı çıkar. Ona göre kelime-i tevhid itikad tevhidi, ibadet tevhidi ve hâkimiyet tevhidinden oluşur; kısaca inanç ibadet ve hukuk alanlarını kapsar (a.g.e., s. 170). Muhammed Kutub ayrıca modern insanın zamanı birbiriyle ilişkisi olmayan çalışma, ibadet ve dinlenme vakti olarak üçe ayırmasını eleştirir. Zira alanı ve konusu değişse de insanın faaliyetlerinin hepsi ibadet kapsamına girer (a.g.e., s. 202 vd.). Kutub câhiliyenin üç temel unsurunun "itikad şirki, ibadet şirki, ittibâ şirki" (Allah'ın hükümleri yerine beşerî kanunlara uyma, başka yasama faaliyetinde bulunma) olduğunu söyler. Bu bakımdan demokrasi dahil İslâm'a ters düşen bütün siyasî sistemler câhilîdir (*el-ʿAlmâniyyûn ve'l-İslâm*, s. 65 vd.).

Kutub'a göre tarih sadece olayların aktarılması değil aynı zamanda yorumlanması ve değerlendirilmesidir. Bu bakımdan tarih her toplum gibi İslâm toplumu için de önemli bir eğitim dinamiğidir. Yorumu ve değerlendirmesi yapılmayan tarih bir gayesi olmayan kıssaların derlemesinden ibarettir. Batılılar'ın liberal ve materyalist olmak üzere iki câhilî tarih yorumuna sahip olduğunu söyleyen Kutub, ikisinin de tarihi maddî olarak yorumladığını ifade eder. Günümüzde müslümanlar açısından tarihin İslâmî yorumunun yapılması bir zorunluluktur. İslâmî tarih yorumunu diğer ikisinden ayıran en önemli nokta insanın yeryüzünde Allah'ın halifesi olduğunu kabul etmesidir. Bu yaklaşımda toplumlar, maddî ve ilmî başarılarına göre ilerlemiş-geri kalmış, siyasî ve askerî başarılarına göre kuvvetli-zayıf şeklinde ayrıştırılmaz; sadece mümin-kâfir ayrımı yapılır (*Ḥavle't-tefsiri'l-İslâmî li't-târîḫ*, s. 5-23). Mümin toplumların bu dünyada güçlü ve hâkim duruma gelmesi gerekir; bunun ilk şartı ise Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmamak, ihlâsla O'na yönelmek ve sâlih amel işlemektir (a.g.e., s. 85-124). Ancak Muhammed Kutub'un tarih anlayışında bazı çelişkiler görülmektedir. Meselâ bir taraftan müslümanların dinlerinde ve tarihlerinde Batılılar'daki gibi bir tahrif bulunmadığını savunurken (*İslâm İnancı*, s. 197 vd.) diğer taraftan neredeyse bütün İslâm tarihini bir "inhirâf tarihi" şeklinde görme eğilimindedir (*Vâkı'ünâ el-mu'âsir*, s. 105 vd.; *Hel naḫnû müslimûn*, s. 101 vd.). Böylece Muhammed Abduh'tan beri hemen bütün modernist ve Selefi düşüncülerin içine düştüğü çıkmaza Kutub da düşmüştür. Kutub, Emevîler'le başlattığı bu inhirâf hattına Endülüs Emevîleri ve Abbâsîler'le birlikte Osmanlı dönemini de katar. Ona göre Türkler fütuhât bakımından sahâbe ve tâbiînin devamı niteliğinde başarılar ulaştırmış, İstanbul'u fethetmiş, müslümanların birliğini sağlayıp onları Haçlı seferlerinden korumuşlarsa da inhirâf hattına düşmekten kurtulamamışlardır. Kutub'un Osmanlı'daki eyalet sistemini, canlı tasavvufî hayatı ve ictihadın tıkanması meselesini klasik oryantalist söylemlerin etkisinde kalarak eleştirdiği görülür (bk. a.g.e., s. 141-148).

Tasavvufu sahih İslâm'dan sapma diye niteleyen Muhammed Kutub'a göre aslında tasavvuf, Abbâsîler döneminde toplumda ortaya çıkan yozlaşmaya karşı o günün temiz insanların tepkilerini göstermek ve sapmalardan korunmak için başvurdukları bir yoldur. Fakat sonraları

rı tasavvuf yahudi, hıristiyan, Mecûsî ve Hindu kaynaklı düşüncelerin tesiriyle İslâm'ın aslından uzaklaşan bir eğilim haline dönüşmüştür. Tasavvufta yer alan nefis terbiyesi ve sürekli âhireti göz önünde bulundurma gibi unsurlar İslâm'a uygun olmakla birlikte dünya hayatının tamamen terk edilmesi İslâmî değildir. Bu bakımdan Kutub, tasavvufun aslında gerçek hayatla yüzleşmek ve onunla mücadele etmek yerine özel bir âleme kaçış çabası olduğunu, mutasavvıfların cihad, kazâ-kader, tevekkül gibi İslâm'ın temel kavramlarını yanlış yorumladıklarını ileri sürer (a.g.e., s. 129, 132 vd.). Bütün bu eleştirilerinin yanı sıra Kutub, tasavvuf tarihinde gerek şeyh gerekse mürid olarak İslâm'a uygun hareket eden şahsiyetler bulunduğunu, fakat bunların çok küçük bir azınlığı oluşturduğunu ifade eder (a.g.e., s. 139).

Tesiri. Muhammed Kutub, örnek aldığı düşünürler gibi Batılı eğitim görmüş nesillere İslâm'ı anlatmayı kendisine amaç edinmiş, bu çerçevede seçtiği üslûp da klasik ilmî gelenekten oldukça farklı bir görünüm arz etmiştir. Marx ve Freud gibi materyalizmin öncü düşünürlerini, kapitalizm ve sosyalizm gibi modern ideolojileri eleştirip İslâmî dünya görüşünden hareketle bunlara alternatif fikirler geliştirmeye çalışması Batılı ideolojilerden hoşnut olmayan genç nesiller üzerinde etkili olmuştur. Bu tavır, genel olarak İslâm medeniyetinin birikimini ihmal ettiği için tarihî derinlikten yoksun olmasına rağmen Arap dünyasında ve Türkiye'de -eserlerinden yapılan tercümelelerin çokluğunun işaret ettiği gibi- reaksiyoner bir İslâmî bilincin oluşmasında dikkate değer katkılar sağlamıştır. Son yarım asırda İslâm dünyasında pek çok grubun ortaya çıkmasında en etkili şahısların başında Seyyid Kutub ve Muhammed Kutub gelmektedir. Onların bâtil gördükleri geleneğe ve yerleşik inançlara karşı giriştikleri mücadele hem Mısır'da hem diğer İslâm ülkelerinde etkisini göstermiştir. Özellikle 1970'li yıllarda Türkiye'de dinî eser sayısının az olması Kutub kardeşlerin eserlerinin Türkçe'ye tercüme edilmesini daha da önemli kılmıştır. Bilhassa Amerika Birleşik Devletleri'ndeki 11 Eylül hadiselerinden sonra Muhammed Kutub, Batılı yazarların eleştiri oklarına hedef olmuştur. Bu yazılarda Muhammed Kutub, bazı radikal örgütlerin yöneticilerinin 1970'lerde hocası olduğu ve onları radikalizme sürüklediği gerekçesiyle eleştirilmiştir (Coll, s. 85, 155). Bunlardan etkilenen bazı Arap yazarlar da onu radikal (mutatarıf) talebeler yetiştirmekle itham etmiştir.

Eserleri. Muhammed Kutub, İslâm düşüncesinin çeşitli yönleriyle ilgili çok sayıda kitap kaleme almış, dünyanın pek çok yerinde konferanslar vermiştir. Eserleri çeşitli dillere çevrilmiş ve çok sayıda baskısı yapılmıştır. Muhammed Kutub'un adına açılan internet sitelerinde bazı eserlerinin metinleri, sesli ve görüntülü konferansları, hazırladığı tezlerin listeleri verilmektedir (<http://mqutb.wordpress.com/category/uncategorized/>, erişim: 30.04.2015; <http://audio.islamweb.net/AUDIO/index.php?page=lecview&sid=216>, erişim: 30.04.2015). Başlıca eserleri şunlardır: *el-İnsân beyne'l-mâddiyye ve'l-İslâm* (Kahire 1950; trc. Kemal Sandıkçı – M. Akif Aydın, *İslâm ve Materyalizme Göre İnsan*, İstanbul 1972); *Şübühât havle'l-İslâm* (Kahire 1954; trc. Ali Özek, *İslâm'ın Etrafındaki Şüpheler*, İstanbul 1965; İng. trc. *Islam: The misunderstood religion*, Kuwait 1964); *Şabesât mine'r-Resûl* (Kahire 1959; trc. Akif Nuri – Kemal Sandıkçı – Mehmet Süslü, *Peygamberden İktibaslar*, İstanbul 1972; M. Beşir Eryarsoy, *Peygamber'den Parıltılar*, İstanbul 2007); *Ma'reketü't-tekâlid* (Kahire 1959; trc. Erol Ayyıldız, *Taklitlerin Çarpışması*, İstanbul 1967, 1971; Ahmet Ağırakça, *Gelenekler Çatışması*, İstanbul 1985); *Hel nañnü müslimûn?* (Kahire 1959; trc. Mustafa Mutlu, *Biz Müslüman mıyız?*, Ankara 1970; Süleyman Güzel, İstanbul 1992); *Menhecü't-terbiyeti'l-İslâmiyye* (I-II, Kahire 1960). Eserin I. cildi nazarî, II. cildi tatbikî alana ayrılmıştır. İlk cilt Ali Özek tarafından *İslâm Terbiye Metodu ve Ahlak Sistemi* (İstanbul 1975), ilk cildin birinci bölümü Durmuş Ali Kayapınar tarafından *İslâm'da Eğitim Metodu* (İstanbul, ts.) başlığıyla Türkçe'ye çevrilmiştir; *Fi'n-Nefs ve'l-müctema'* (Kahire 1962; trc. Mehmet Süslü, *İslâm'da Fert ve Cemiyet*, İstanbul 1979); *et-Te'avvur ve's-sebât fi'l-hayâti'l-beşeriyye* (Kahire 1963; trc. Salih Uçan, *Tekâmül mü Soysuzlaşma mı?*, I-II, İstanbul 1971-1972; Beşir Eryarsoy, *Evrin ve Değişmezlik*, İstanbul 2013); *Câhiliyyetü'l-ğarni'l-işrîn* (Kahire 1384/1964; trc. M. Hasan Beşer, *Yirminci Asrın Cahiliyyeti*, Ankara 1967; Ali Yakup Cençgiler – Osman Öztürk, *Yirminci Asrın Cahiliyyeti*, İstanbul 1967; Ahmet Ağırakça, *Yirminci Asrın Cahiliyyeti*, İstanbul 2007; Far. trc. *Câhiliyyet-i Ğarn-i Bistum*, Tahran 1346 hş./1967); *Dirâsât fi'n-nefsi'l-insâniyye* (Kahire 1966; Beyrut 1974; trc. Akif Nuri, *İslâm'a Göre İnsan Psikolojisi*, I-II, İstanbul 1974; Bekir Karlığa, *İnsan Psikolojisi Üzerine Etütler*, İs-

tanbul 1987); *Menhecü'l-fenni'l-İslâmî* (Beyrut-Kahire 1973; trc. Akif Nuri, *İslâm Düşüncesinde San'at*, İstanbul 1979; tercümenin başında, Muhammed Kutub'un 1974 yılı Temmuz ayında Londra'yı ziyareti sırasında *el-Ğurabâ* dergisine verdiği, kendisi ve ağabeyi Seyyid Kutub'un hayatı ve düşüncelerine dair önemli bilgiler içeren bir mülâkat yer almaktadır [s. 5-16]); *eş-Şekâfetü'l-İslâmiyye: el-Müstevâ er-râbi'* (Mekke 1396; Câmîatü'l-Melik Abdülazîz Üniversitesi için ders kitabı olarak yazılmıştır); *Vâkı'una'l-mu'âsir* (Kahire 1977; Cidde 1986; trc. Salih Uçan, *Çağdaş Konumuz*, İstanbul 1987; Salih Uçan – Vahdettin İnce, İstanbul 2013); *Keyfe nekra'ü'l-Ğur'ân* (Küveyt 1978; trc. Bekir Karlığa, *Kur'ân'ı Nasıl Okuyalım*, İstanbul 1983); *Dirâsât Ğur'âniyye* (Kahire 1982; trc. Akif Nuri, *Kur'an Araştırmaları I: Mekki Ayetler*, İstanbul 1981; Mehmet Ün, *Kur'an Araştırmaları II: Medeni Ayetler*, İstanbul 1984); *Mezâhib fikriyye mu'âsıra: ed-Dîmuğrâtiyye, eş-şuyû'îyye, el-almâniyye, el-aklaniyye, el-ğavmiyye ve'l-vañaniyye, el-insâniyye, el-ilhâd* (Beyrut-Kahire 1403/1983; trc. M. Beşir Eryarsoy, *Çağdaş Fikir Akımları*, I-III, İstanbul 1989); *Mefâhim yenbeğî en tüşaħħah* (Kahire-Beyrut 1987; trc. Nurettin Yıldız, *Düzeltilmesi Gereken Kavramlar*, İstanbul 1988); *Havle't-tefsiri'l-İslâmî li't-târih* (Cidde 1408/1989; trc. Talip Özdeş, *İslâmî Açından Tarihe Bakışımız*, İstanbul 2007; M. Beşir Eryarsoy, *İslâmî Tarih Yorumu*, İstanbul 2013); *eş-Şahvetü'l-İslâmiyye* (Kahire 1411/1990); *Havle taḥbîkî'ş-şerî'a* (Kahire 1991); *Ru'ye İslâmiyye li-ahvâli'l-âlemi'l-mu'âsir* (Riyad 1411/1991; trc. M. Beşir Eryarsoy, *Çağdaş Dünyaya İslâmî Bakış*, İstanbul 2013); *Keyfe nektüb et-târiha'l-İslâmi* (Beyrut-Kahire 1412/1992); *Lâ ilâhe illallâh: 'Aḳide ve şerî'a ve minhâcü ḥayât* (Riyad 1413; Kahire 1993; trc. Süleyman Altay, *Akide, Şeriat ve Hayat Yolu: Lâ ilâhe illallah*, İstanbul 1994; M. Lütfi Özbey, *Kelime-i Tevhid: Lâ ilâhe illallah: İnanç, Şeriat ve Hayat Metodları*, Erzurum 1996; İshak Doğan, *Lâ ilâhe illallah*, İstanbul 2011); *Helumme naḥruc min zülü-mâti't-Tih* (Riyad 1414/1993; trc. M. Beşir Eryarsoy, *Tih'ten Çıkış*, İstanbul 2000); *el-almâniyyûn ve'l-İslâm* (Beyrut-Kahire 1414/1994; trc. M. Beşir Eryarsoy, *Batıcı Söylemler ve İslâm*, İstanbul 2000); *Dürûs fi mihneti'l-Bosna ve'l-Hersek* (Kahire 1994; trc. Hüseyin Aras, *Bosna Hersek Katliamı*, baskı yeri ve tarihi yok); *Reḳâ'izü'l-îmân* (Riyad 1417; Kahire 1422/2001; iman

konularının ele alındığı eser, Muhammed Kutub'un Suudi Arabistan'daki liseler için hazırladığı ders kitaplarının geliştirilmiş hali olup Nurettin Yıldız tarafından yapılan tercümesi iki farklı başlık altında neşredilmiştir [*Tevhid*, İstanbul 1987; *İslam İnanç*, 2. bs., İstanbul 2005]); *Havle't-te'shil İslâmî li'l-'ulûmî'l-ictimâ'îyye* (Kahire 1998; trc. M. Beşir Eryarsoy, *Sosyal Bilimlerin İslâmî Temelleri*, İstanbul 2013); *Kağıyyetü't-tenvîr fi'l-'âlemi'l-İslâmî* (Kahire 1420/1999; trc. M. Beşir Eryarsoy, *İslâm Dünyasında Aydınlanma Sorunu*, İstanbul 2011); *el-Müsteşrihün ve'l-İslâm* (Kahire 1999; trc. M. Beşir Eryarsoy, *Oryantalistler ve İslâm*, İstanbul 2014); *el-Müslimûn ve'l-'avleme* (Kahire 1421/2000; trc. M. Beşir Eryarsoy, *Küreselleşme ve Müslümanlar*, İstanbul 2013); *Keyfe ned'u'n-nâs* (Kahire 2000; trc. M. Beşir Eryarsoy, *Nasıl Davet Edelim?*, İstanbul 2007); *Lâ ye'tüne bi-mişlih* (Kahire 2002; trc. M. Beşir Eryarsoy, *Benzerini Getiremezler: Kur'an Benzeri Getirilemez Mucizedir*, İstanbul 2007); *Min kağâyâ'l-fikri'l-İslâmiyyi'l-mu'âsır* (Kahire 2003); *Muğâletât* (Kahire 2006; trc. M. Beşir Eryarsoy, *Tartışmalar*, İstanbul 2013); *Hâzâ hüve'l-İslâm* (Kahire 2008; trc. M. Beşir Eryarsoy, *İslam Budur*, İstanbul 2013).

BİBLİYOGRAFYA :

Câbir Rızık, *Mezâbihu'l-lhûvân fi sücûni Nâşır*, Kahire 1978, s. 36, 140 vd.; Muhammed Meczûb, *'Ulemâ' ve müfekkîrîn 'araftühüm*, Riyad 1992, II, 275-293; Zeyneb Gazzâlî, *Eyyâm min hayâtî*, Kahire 1999, s. 175 vd.; Saîh Abdülfettâh el-Hâlidî, *Seyyid Kuţub el-edibü'n-nâkıd ve'd-dâ'iyetü'l-mücâhid ve'l-müfekkîrü'l-müfessîrü'r-râ'id*, Dimaşk 1421/2000; S. Coll, *Ghost Wars: The Secret History of the CIA, Afghanistan and Bin Laden from the Soviet Invasion to September 10, 2001*, New York 2004, s. 85, 155; M. Wetson, *Prophets and Princes: Saudi Arabia from Muhammad to the Present*, Hoboken 2008, s. 265; S. Lacroix, *Awakening Islam: The Politics of Religious Dissent in Contemporary Saudi Arabia* (trc. G. Holloch), Cambridge 2011, s. 52, 53; a.mf., *Zemenü's-şahve: el-Harekâtü'l-İslâmiyyetü'l-mu'âsıra fi's-Su'ûdiyye* (trc. Abdülhak ez-Zemmûrî), Beyrut 2012, s. 76; Hilal Görgün, "Muhammed Kutub (1919-2014)", *İslâm Araştırmaları Dergisi*, sy. 31 (2014), s. 189-195; Abdullah er-Reşîd, "Seyyidü medineti'l-Hâkimiyye. Evrâku Muhammed Kuţub 1: Muhammed Kuţub el-lâ'ibü'l-haî fi tanzîmi 1965", *eş-Şarku'l-evsaf*, sy. 12955, 18 Receb 1435 / 18 Mayıs 2014; Yûsuf el-Kardâvî, "el-Ümmetü'l-müslime tüveddîfu 'allâmete'l-fikr ve'd-da've ve't-terbiye Muhammed Kuţub", <http://iumsonline.org/ar/print.asp?contentID=7731> (30.04.2015); Safynaz Kazem, "Hagg Wahba: Reference Work", *al-Ahram*, sy. 513, 21-27 December 2000, <http://weekly.ahram.org.eg/2000/513/profile.htm> (30.04.2015); Muhammed Süleyman, "Muhammed Kuţub nemûzecen", *el-'Aşr*, 17 Mayıs 2002, <http://alar.ws/articles/view/2332> (30.04.2015); Suûd

Abdullah el-Kahtâni, "Hel nahnu müslimûn", *er-Riyâd*, 04.10.2004, <http://www.alriyadh.com/13094> (30.04.2015); Muhammed b. Abdül-latif Âl eş-Şeyh, "eş-Şahviyye ve's-şahviyyûn", *er-Riyâd*, sy. 13875, 20 Haziran 2006, <http://www.alriyadh.com/164760> (30.04.2015); Muhammed Kutub, "Kelimetü'l-Üstâz Muhammed Kuţub İbrâhim Hasan Şâzelî", <http://kfiip.org/wp-content/uploads/2013/09/1988-1408H-Mohammad-Kotb-Shathly-English-by-Suhail.pdf> (27.04.2015).

HİLAL GÖRGÜN

MUHAMMED el-KÜRDÎ

(bk. KÜRDÎ, Muhammed b. Süleyman).

MUHAMMED MA'SÛM SİRİHİNDÎ

(محمد معصوم سرهندی)

Muhammed Ma'sûm b. Ahmed Sirhindî (ö. 1079/1668)

Hindistanlı

Nakşibendî-Müceddidî şeyhi.

11 Şevval 1007'de (7 Mayıs 1599) Hindistan'ın Sirhind şehri civarında dünyaya geldi. İmâm-ı Rabbânî Ahmed Sirhindî'nin üçüncü oğludur. Küçük yaşta babası, ağabeyi Muhammed Sâdık ve babasının halifelerinden Muhammed Tâhir Lâhûrî'den dinî ilimleri tahsile başladı. Kısa sürede Kur'an'ı ezberlediği, on bir yaşında babasına intisap ettiği, on altı yaşında tahsilini tamamlayıp ders okutmaya başladığı rivayet edilir. Bu dönemde Anadolu'dan Hindistan'a gelerek babasına mürid olan Safer Ahmed Rûmî'nin kızıyla evlendi. 1028'de (1619) Bâbürlü Hükümdarı Cihangîr tarafından babası hapsedildiğinde yirmi yaşlarında bir genç olan Muhammed Ma'sûm babasıyla münasebetini mektuplaşarak sürdürdü. 1032 (1623) yılında İmâm-ı Rabbânî kendisinden sonra irşad makamına Muhammed Ma'sûm'un geçeceğini bir mektupla oğullarına bildirdi. 1034'te (1624) babası, 1050'de (1640-41) annesi vefat etti. 1051 (1641-42) yılında babasının müsvedde halinde kalmış bazı notlarını toplayarak *Mükâşefât-ı Gaybiyye* adıyla kitap haline getirdi. 1063'te (1653) çeşitli kişilere yazdığı mektupların derlenmesiyle *Mektûbât-ı Ma'sûmiyye*'nin I. cildi ortaya çıktı.

1065 (1655) yılında Sâmane şehri idarecilerinden Tâc Mahmûd, İslâm'a hakaret edince tepkiyle karşılandı ve cezalandırıldı. Yönetimi babası Şah Cihan'ın elinden almaya çalışan Bâbürlü Şehzadesi Dârâ Şükûh arkadaşı Tâc Mahmûd'u cezadan kurtarmak istiyordu. Tâc Mahmûd'un cezasız kalmasının toplumda kötü örnek

oluşturacağını düşünen Muhammed Ma'sûm, Sirhind'den Delhi'ye giderek cezanın infazı için çalıştı ve infazdan sonra Sirhind'e döndü. Dârâ Şükûh, İslâm ile Hinduizm'in öğretilerini karşılaştıran *Mecma'u'l-bahreyn* adlı bir eser yazdı, Hint klasiği Upanişadlar'ın bazı bölümlerini Sanskritçe'den *Sırr-ı Ekber* adıyla Farsça'ya tercüme etti. Onun Hindular'la yakın ilişkilerinin Ekber Şah döneminde görüldüğü gibi yeni bir "Din-i ilâhî" projesine dönüşebileceğinden endişe eden Muhammed Ma'sûm, Şah Cihan'dan sonra tahta Dârâ Şükûh'un değil İslâmiyet'e sıkıca bağlı olan Evrengzîb'in geçmesini istiyordu.

Şah Cihan'ın ciddi bir hastalığa yakalanıp dört oğlu arasında taht kavgasının başladığı 1067 (1657) yılında Muhammed Ma'sûm bazı yakınları ve müridleriyle birlikte hac için yola çıktı. Hindistan'daki Sûret Limanı'ndan gemiyle Hicaz'a gitti. 1068 (1658) yılını Mekke ve Medine'de geçirdi. Taht kavgasını Evrengzîb'in kazanması üzerine muhtemelen 1069'da (1659) Hindistan'a döndü ve Evrengzîb tarafından kendisine 300 eşrefî altın verildi. Hac sırasında oğlu Muhammed Ubeydullah'ın babasının sohbetlerinden derlediği *Yevâkitü'l-Haremeyn* adlı eser, Hindistan'da Arapça bilmeyen müridlerin talebi üzerine Muhammed Şâkir b. Bedreddin

Muhammed Ma'sûm Sirhindî'nin Sirhind'deki türbesiyle içindeki sandukası

